

*Кириченко Ю. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри політології та права**Запорізького національного технічного університету*

ПРАВО НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ У ПРОФЕСІЙНІ СПІЛКИ: ВІДПОВІДНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СТАНДАРТАМ

Анотація. У статті досліджена конституційна практика нормативного регулювання права на свободу об'єднання у професійні спілки та права на страйк в Україні та державах континентальної Європи. Проаналізовано юридичний зміст ст. ст. 36 і 44 Основного Закону України й аналогічні норми, закріплені в конституціях європейських країн. Обґрунтована необхідність виокремлення права на свободу об'єднання у професійні спілки із ст. 36 Конституції України в самостійну норму.

Ключові слова: конституція, професійні спілки, право на свободу об'єднання у професійні спілки, право на страйк.

Постановка проблеми. Існування демократичного суспільства неможливо без забезпечення певних соціальних гарантій для кожної людини. Значна роль при цьому належить найбільш масовій громадській організації – професійним спілкам, основним завданням яких є такі: захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів їх членів, у тому числі як виняткова форма вирішення гострих проблем у відносинах між працівниками та роботодавцями проведення страйків.

Актуальність дослідження обраної проблематики й необхідність її подальшої наукової розробки зумовлена відсутністю монографічних досліджень щодо практики конституційного закріплення права на свободу об'єднання у професійні спілки та права на страйк у державах континентальної Європи.

Питання конституційного закріплення права на свободу об'єднання у професійні спілки та право на страйк знайшло своє відображення насамперед у навчальній літературі українських і зарубіжних науковців: А.А. Алієва, В.М. Бесчастного, Г.А. Гаджиева, Д.Л. Златопольського, В.І. Манукяна, В.В. Молдована, П.М. Рабіновича, О.Ф. Філонова, Л.І. Чулінди, П.П. Шляхтуна та інші. Значну увагу врегулюванню права на страйк присвятили свої праці Н.В. Богашева, З.М. Кузнєцова, А.С. Пазенок, М.В. Процишена, Г.І. Чанишева. Однак чимало аспектів досліджуваної проблематики залишаються невирішеними, що потребує подальшого їх вивчення та приведення конституційно-правових норм України до міжнародних стандартів.

Метою цієї статті є дослідження юридичного змісту ст. 36 та ст. 44 Конституції України й порівняльно-правовий аналіз їх положень з міжнародно-правовими актами та аналогічними нормами конституцій держав континентальної Європи, формулювання й обґрунтування пропозиції щодо виокремлення права на свободу об'єднання у професійні спілки в самостійну норму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місце і роль громадських організацій у політичній системі суспільства визначається характеристикою тих завдань і функцій, які вони виконують, тобто змістом їх статутних і програмних документів. При цьому кожна громадська організація у межах загальних цілей висуває власні завдання, висловлюючи тим самим специ-

фічні інтереси об'єднаних у них громадян. Серед громадських організацій особлива роль належить професійним спілкам, які об'єднують у кожній країні значну кількість верств населення, що знайшло закріплення у міжнародно-правових актах [1, с. 23, 41–42, 78].

Враховуючи особливий порядок утворення профспілок і специфічні цілі їх діяльності А.А. Алієв і Г.А. Гаджиев виокремлюють утворення профспілок як «самостійного конституційного права» [2, с. 28; 3, с. 169]. У той час В.І. Манукян зауважує, що «професійні спілки ... не є якимось особливим або незалежним правом» [4, с. 289].

Відтворюючи та деталізуючи норми міжнародно-правових актів Конституція України в ст. 36 поряд із загальним положенням про право на свободу об'єднання із усієї багатоманітності громадських організацій виокремлює професійні спілки. Це виокремлення здійснено шляхом спеціальної вказівки, що право на свободу об'єднання включає в себе право на створення громадської організації, у тому числі і професійні спілки [5]. Такий підхід застосовано й законодавцями Азербайджану (п. 2 ст. 58), Вірменії (ч. 1 ст. 28), Грузії (п. 1 ст. 26), Німеччини (п. 3 ст. 9), Росії (п. 1 ст. 30), Сан-Марино (ст. 8), Сербії (ч. 1 ст. 55), Фінляндії (ч. 2 § 13), Чехії (ст. 27 Хартії основних прав і свобод, яка є складовою Основного Закону), Чорногорії (ч. 1 ст. 53). Наприклад, у п. 2 ст. 58 Конституції Азербайджану зазначено, що «кожен має право утворювати будь-яке об'єднання, у тому числі ... професійні спілки ...» [6], у ч. 1 ст. 28 Конституції Вірменії закріплено, що «кожен має право на утворення з іншими особами об'єднань, у тому числі утворення професійних спілок і вступ до них» [7], у п. 1 ст. 26 Конституції Грузії встановлено, що «усі мають право утворювати громадські організації, в тому числі професійні спілки ...» [8], а в п. 1 ст. 30 Конституції Російської Федерації записано, що «кожен має право на об'єднання, включаючи право утворювати професійні спілки ...» [9].

У той час для кожної другої конституції європейських держав, які належать до романо-германської правової системи, характерним є виокремлення права на свободу об'єднання у професійні спілки в окрему, самостійну статтю. Так, це право в різних формах і обсязі знайшло своє втілення в основних законах Албанії (ст. 50), Андорри (ст. 18), Білорусі (ст. 41), Болгарії (ст. 49), Греції (ст. 23), Іспанії (ст. 28), Італії (ст. 39), Латвії (ст. 108), Литви (ст. 50), Македонії (ст. 37), Молдови (ст. 42), Монако (ст. 28), Польщі (ст. 59), Португалії (ст. 55), Словаччини (ст. 37), Словенії (ст. 76), Туреччини (ст. 51), Угорщини (§ 70с), Хорватії (ст. 59) та Швейцарії (ст. 28). Наприклад, у ст. 50 Конституції Албанії встановлено, що «працюючі мають право вільно об'єднуватися в професійні організації ...» [10], у п. 1 ст. 28 Конституції Іспанії зазначено, що «кожен має право на вільне об'єднання в професійні спілки» [11, с. 377], у п. 1 ст. 42 Конституції Молдови записано, що «будь-який працівник має право утворювати професійні спілки і вступати до них ...» [12]. Крім того, в конституціях Болгарії (п. 2 ст. 12), Румунії

(п. 1 ст. 37) та Хорватії (ч. 2 ст. 43) це право передбачено як у нормі про свободу об'єднання, так і в іншій нормі (відповідно, п. 1 ст. 49; ст. 9; ст. 59). Але найбільш детальніше це питання виписано в Конституції Португалії (ст. ст. 55, 56) та Конституції Туреччини (ст. 51).

В основних законах деяких держав Східної Європи містяться нормативні положення про профспілки, які, за висловлюванням Д.Л. Златопольського, «... перекичують їх дійсну роль у житті суспільства». Цитуючи п. 2 ст. 12 Конституції Болгарії, де встановлено, що «об'єднання громадян, включаючи профспілки, не можуть ставити перед собою політичні цілі та здійснювати політичну діяльність», він стверджує, що «це положення суперечить демократії». Крім цього, Д.Л. Златопольський вважає, що словацькі та чеські законодавці, прийнявши, відповідно, п. 4 ст. 29 та п. 4 ст. 20 Хартії основних прав і свобод своїх конституцій «... виявили некомпетентність: вони змішали професійні спілки ... з церквою!» [13, с. 112].

Отже, на підставі аналізу відповідних положень конституцій європейських країн і ст. 36 Конституції України, ми вважаємо за необхідне оптимізувати формулювання юридичної конструкції частини 3 цієї статті та подати її окремою статтею (ст. 44), що надасть змогу більш детально регламентувати право на свободу об'єднання у професійні спілки та нормативно розмежувати це право від загального положення про право на свободу об'єднання (ст. 36), яке внесено нами до Комітету Верховної Ради України з питань правової політики в такій редакції:

«Стаття 36. Кожен має право на свободу об'єднання з іншими, для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших спільних інтересів.

Здійснення цього права не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей і є необхідними в демократичному суспільстві.

Об'єднання створюються як політичні партії або як громадські організації вільно та без попереднього дозволу державних органів. Держава гарантує свободу діяльності політичних партій та громадських організацій, не заборонених Конституцією і законами України.

Утворення і діяльність об'єднань, цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

В об'єднаннях забороняється створення воєнізованих формувань.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання чи обмежений у своїх правах і свободах за належність чи неналежність до об'єднання.

Усі об'єднання рівні перед законом.

Заборона діяльності об'єднань здійснюється виключно за рішенням суду».

У зв'язку з цим запропонована нова редакція ст. 44 Конституції України буде співвідноситись зі ст. 36 як спеціальна й загальна норма. Про системне нормативне розмежування громадських організацій наголошують і деякі науковці, зокрема Н.В. Богашева [14, с. 125].

Особливістю ч. 3 ст. 36 чинної Конституції України є те, що вона адресована громадянам України й тим самим відрізняється від міжнародно-правових актів, де йдеться про «кожну людину», та конституційної практики більшості європейських держав.

Так, у конституціях Азербайджану, Вірменії, Іспанії, Росії, Словаччини, Угорщини та Чехії суб'єктом цього права визначена людина, яка в тексті позначена безособовим терміном «кожен», а у Франції – «кожна людина». У конституціях Білорусі, Македонії, Румунії – відповідно, «громадяни», у Сан-Марино – «усі громадяни», а в Грузії – «усі». Водночас у конституціях Андорри, Литви, Польщі, Сербії та Словенії суб'єкт права на свободу об'єднання у профспілки зовсім не визначений. Крім того, в основних законах Іспанії, Молдови, Польщі, Португалії, Туреччини й Хорватії використовується вислів або словосполучення, які вказують на належність до однієї із сторін трудових правовідносин – «працівник» і «роботодавець» чи «трудоулашувач» та «підприємець», а в Болгарії, Німеччині, Швейцарії – на належність до роду професійної діяльності: «робочі», «службовці», «представники всіх професій».

У зв'язку з зазначеним, нам видається доречним положення ч. 3 ст. 36 Конституції України перенести до ст. 44, при цьому в першому реченні, де мова йде про суб'єкта, термін «громадяни» слід замінити на термін «кожен», що, на нашу думку, по-перше, більш відповідає міжнародно-правовим актам і зарубіжному досвіду; по-друге, не буде суперечити положенню ч. 1 ст. 26 Основного Закону України [5]; по-третє, значно розширить коло носіїв цього права.

Також у цьому положенні закріплено право на участь у вже утвореному об'єднанні, але в ньому відсутнє право на утворення профспілки, що суперечить вимогам п. 1 ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, підпункту а) п. 1 ст. 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, п. 1 ст. 11 (1) Конвенції про захист прав людини та основних свобод [1, с. 23, 41, 78] і конституційній практиці більшості європейських держав. Наприклад, у п. 1 ст. 28 Конституції Швейцарії закріплено, що «робочі, службовці ... мають право ... створювати професійні союзи ...» [15].

Право на участь у профспілках має свою специфіку, яка полягає в тому, що воно реалізується насамперед у сфері праці, де поєднуються трудові й соціально-економічні права та інтереси громадян, що знайшло своє відображення у ч. 3 ст. 36 Конституції України. Водночас ч. 1 ст. 44 передбачає захист лише економічних і соціальних інтересів, що значно звужує коло захищених прав працівників. Крім того, Г.І. Чанишева вважає, що «застосування в даному випадку терміна «інтереси» є не зовсім вдалим. Під час колективного трудового спору ... вимоги працівників стосуються насамперед захисту прав, які вони вважають порушеними власником Тому було б доцільно додати: «з метою захисту працівниками соціально-економічних прав та інтересів» [16, с. 84]. З огляду на це, ми пропонуємо викласти ч. 1 ст. 44 так: «Кожна має право на свободу об'єднання у професійні спілки та участь у них з метою захисту своїх трудових та інших економічних, соціальних прав та інтересів». Наведене формулювання буде повніше й точніше відтворювати положення міжнародно-правових актів.

Друге речення ч. 3 ст. 36 чинної Конституції України, в якому мова йдеться про членство у профспілках, більш схоже на дефініцію, аніж на правову норму, і тому потребує уточнення формулювання належності до профспілок. Ми вважаємо, що це речення варто викласти в окремій частині (другій) ст. 44 у такій редакції: «Професійні спілки об'єднують осіб, пов'язаних спільними інтересами за родом їх діяльності на підприємствах, установах і організаціях незалежно від форм власності».

У деяких європейських державах основні закони передбачають різного роду запровадження законних обмежень користуванням цим правом, допустимість яких визнається п. 2 ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права та п. 1

ст. 11 (1) Конвенції про захист прав людини та основних свобод [1, с. 23, 78]. Так, у конституціях Вірменії (ч. 3 ст. 28), Греції (п. 2 ст. 23), Іспанії (п. 1 ст. 28), Македонії (ч. 2 ст. 37), Словаччини (п. 4 ст. 37), Хорватії (ч. 2 ст. 59) встановлені обмеження для певних категорій громадян насамперед для осіб, що входять до складу збройних сил, поліції, органів державного управління, щодо їх перебування у професійних спілках. На наш погляд, закріплення в конституційній нормі відповідного положення є зайвим, воно повинно регулюватися законом.

У будь-якій демократичній правовій державі працівники мають спеціальні методи для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, одним із яких є право на страйк. Досвід зарубіжних країн свідчить, що визнання права на страйк і допущення страйків у певних юридично фіксованих межах є необхідними умовами нормального функціонування суспільства. Це право закріплено в конституціях більшості держав континентальної Європи, в тому числі і в Україні. Зокрема, у ч. 1 ст. 44 Конституції України зазначається, що «ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів» [5]. Ця конституційна норма імплементує положення п. 4 ст. 6 Європейської соціальної хартії (переглянутої) та підпункті d) п. 1 ст. 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [1, с. 42, 107]. Але, враховуючи те, що профспілки наділені правом організувати та проводити страйки, логічно було б поєднати положення, що регулює право на утворення професійних спілок і положення, що регулює право на страйк в одній нормі, як це було зроблено законодавцями Білорусі, Греції, Іспанії, Латвії, Монако, Німеччини. Наприклад, у п. 1 ст. 28 Конституції Іспанії зазначено, що «кожен має право на вільне об'єднання у професійні спілки», а в п. 2 цієї статті – «визнається право трудящихся на страйк ...» [11, с. 377]. Крім того, у таких державах, як Греція, Німеччина, Польща та інші, право на страйк реалізується виключно профспілками. Страйки, які оголошені не профспілкою або які не отримали її підтримки, визнаються незаконними. Наприклад, у п. 2 ст. 23 Конституції Греції закріплено, що «страйки є правом і здійснюються утвореними в законний спосіб професійними організаціями ...» [11, с. 254], у ч. 3 ст. 59 Конституції Польщі встановлено, що «професійним спілкам належить право організувати страйки працівників ...» [17]. Тобто, на конституційному рівні профспілки визнаються як суб'єкт реалізації права на страйк.

Аналіз основних законів європейських держав свідчить, що в них закріплені різні способи формулювання права на страйк. Так, у Німеччині право на страйк впливає із конституційно закріпленого права працівників створювати об'єднання для охорони і поліпшення умов праці [11, с. 183], у чинній Преамбулі Конституції Франції 1946 р. зазначено, що «кожна людина може захищати свої права і свої інтереси через професійні організації». У конституціях Албанії (п. 1 ст. 51), Грузії (ст. 33), Іспанії (п. 1 ст. 28), Македонії (ч. 1 ст. 38), Молдови (п. 1 ст. 45), Португалії (п. 1 ст. 57), Словаччини (п. 4 ст. 37), Хорватії (ч. 1 ст. 60), Чехії (п. 4 ст. 27 Хартії основних прав і свобод) право на страйк має позитивне формулювання, тобто викладене наступним способом: «право на страйк визнається (гарантується)». Наприклад, у ст. 33 Конституції Грузії записано, що «визнається право на страйк» [8], у п. 1 ст. 57 Конституції Португалії – «гарантується право на страйк» [11, с. 536]. А в конституціях Азербайджану (п. 1 ст. 36), Білорусі (ч. 3 ст. 41), Болгарії (ст. 50), Вірменії (ч. 3 ст. 32), Литви (ч. 1 ст. 51), Росії (п. 4 ст. 37), Румунії (п. 1 ст. 40), Сербії (ст. 61), Словенії (ч. 1 ст. 77), Туреччини (ч. 1 ст. 54) та Чорногорії (ч. 1 ст. 66) прямо говориться про право на страйк. Наприклад, у ст. 50 Конститу-

ції Болгарії визначено, що «робочі і службовці мають право на страйк ...» [18], а в ч. 1 ст. 51 Конституції Литви – «працівники ... мають право на страйк» [19].

У деяких конституціях європейських держав право на страйк сформульовано не прямо, але передбачається, що воно є. При цьому є відсилання до закону, який регулює це право. Наприклад, у ст. 40 Конституції Італії встановлено, що «право на страйк здійснюється в межах законів, які регулюють це право» [11, с. 429], у ч. 3 ст. 29 Конституції Естонії зазначено, що «умови та порядок використання права на страйк, встановлюються законом» [20]. У той час в Австрії, Бельгії, Данії, Латвії, Люксембурзі, Нідерландах, Фінляндії та Швеції право на страйк на конституційному рівні не закріплено.

Отже, сучасні конституції європейських держав відображають прагнення законодавця забезпечити соціальний мир між працівниками і роботодавцями. Особливо яскраво це питання висвітлено в п. 2 та п. 3 ст. 28 Конституції Швейцарії: «2. Конфлікти повинні вирішуватися, в межах можливостей, шляхом переговорів та міркувань. 3. Проведення страйку та локауту дозволяються, якщо вони стосуються внутрішньовиробничих стосунків та якщо вони не суперечать зобов'язанням оберігати трудовий мир або вдаватися до погоджувальної процедури» [15].

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що проблематика права кожної людини на свободу об'єднання у професійні спілки та право на страйк має актуальне значення, і тому належне конституційне врегулювання цих прав допоможе забезпечити відповідну практику й наповнити її демократичним змістом. Усе це зумовлює нагальну потребу теоретичного переосмислення змісту права, закріпленого в ст. ст. 36 та 44 чинної Конституції України, та з урахуванням вимог міжнародно-правових актів і європейського досвіду слід виокремити право на свободу об'єднання у професійні спілки у самостійну норму, яку разом з правом на страйк ми пропонуємо викласти у такій редакції:

«Стаття 44.

Кожен має право на свободу об'єднання у професійні спілки та участь у них з метою захисту своїх трудових та інших економічних, соціальних прав та інтересів.

Професійні спілки об'єднують осіб, пов'язаних спільними інтересами за родом їх діяльності на підприємствах, установах і організаціях незалежно від форм власності.

Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються Конституцією і законами України.

Ті, хто працює, мають право на страйк. Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку. Порядок та умови здійснення цього права визначаються законом».

Література:

1. Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи [Текст] / Упоряд. В. Павлик, В. Тесленко. – К. : Факт, 2001. – 152 с.
2. Алиев А.А. Конституционное право на объединение в системе прав и свобод человека и гражданина : [учебное пособие для вузов] / А.А. Алиев. – М. : Зерцало, 2000. – 320 с.
3. Гаджиев Г.А. Основные экономические права (сравнительное исследование конституционно-правовых институтов России и зарубежных государств) : дис... доктора юрид. наук / Гаджиев Г.А. – М., 1996.
4. Манукян В.И. Международная защита прав человека : право, прецеденты, комментарии : [научно-практическое пособие]. / В.И. Манукян. – К. : Истина, 2010. – 480 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Конституція Азербайджанської Республіки від 12 листопада 1995 р. у редакції від 29 серпня 2002 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tjintel.narod.ru/CISLegislation>.

7. Конституція Республіки Вірменія від 27 листопада 2005 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitution.ru/archives/204>.
8. Конституція Грузії від 24 серпня 1995 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgian/constitution.ru>.
9. Конституція Російської Федерації від 12 грудня 1993 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uznal.org/constitutions.php>.
10. Конституція Республіки Албанія від 21 жовтня 1998 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldconstitutions.ru/archives/104>.
11. Конституції держав Європейського Союзу / Под общ. ред. Л.А. Ожунькова. – М. : ИНФРА-НОРМА, 1997. – 816 с.
12. Конституція Республіки Молдова від 29 липня 1994 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.base.spinform.ru>.
13. Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран : Восточной Европы и Азии : [учебник для студентов высших учебных заведений] / Д.Л. Златопольский. – М. : Зерцало, 2000. – 320 с.
14. Богашева Н. Об'єднання громадян у контексті свободи об'єднання / Н. Богашева. – Право України. – 2011. – № 6. – С. 122–126.
15. Федеральна Конституція Швейцарської Конфедерації від 18 грудня 1998 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog/swejzarija.htm>.
16. Чанишева Г. Право на страйк : міжнародні стандарти та законодавство України / Г. Чанишева // Право України. – 2000. – № 12. – С. 80–86.
17. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>.
18. Конституція Республіки Болгарія від 12 липня 1991 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uznal.org/constitution.php>.
19. Конституція Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.3Lrs.Lt/home/constitution>.
20. Конституція Естонської Республіки від 28 червня 1992 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.humanities.edu.ru/db/msg>.

Кириченко Ю. В. Право на свободу объединения в профессиональные союзы: соответствие конституционной практики Украины европейским стандартам

Аннотация. В статье исследована конституционная практика нормативного регулирования права на свободу объединения в профессиональные союзы и права на забастовку в Украине и государствах континентальной Европы. Проанализировано юридическое содержание ст. ст. 36 и 44 Основного Закона Украины и аналогичные нормы, которые закреплены в конституциях европейских стран. Обоснована необходимость выделения права на свободу объединения в профессиональные союзы из ст. 36 Конституции Украины в самостоятельную норму.

Ключевые слова: конституция, профессиональные союзы, право на свободу объединения в профессиональные союзы, право на забастовку.

Kirichenko Y. Freedom of association in trade unions: relevance constitutional practice of Ukraine to European standards

Summary. This paper investigated the constitutional practice of regulatory law on freedom of association in trade unions and the right to strike in Ukraine and countries of continental Europe. Analysis of legal content st.st.36 and 44 of the Basic Law of Ukraine and norms that are enshrined in the constitutions of European countries. The necessity of distinguishing right to freedom of association in trade unions with Article 36 of the Constitution of Ukraine in a separate rule.

Key words: constitution, trade unions, right to freedom of association in trade unions, right to strike.